

ფარული საგამოძიებო მოქმედებები და პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის ხონსტიტუციურ-სამართლებრივი გარანტიები (საქანონმდებლო ცვლილებების მიმოხილვა)

თამარ გვასალია

კავკასიის უნივერსიტეტის მაგისტრანტი,
საქართველოს სამოქალაქო ინტეგრაციის ცენტრის
სპეციალური წარმომადგენელი

საკვანძო სიტყვები:

ფარული, საგამოძიებო, პირადი

სისხლის სამართლებრივად რელევანტური ქმედება არის სამართლებრივი აუცილებლობა, რომელსაც მუდმივად თან სდევს საზოგადოების ინტერესთა ოპტიმალური და მიზანშეწონილი დაკმაყოფილების ვალდებულება, როგორც უკვე განხორციელებული, ასევე შესაძლო ან/და საფრთხის შემცველი ქმედებების აღკვეთის გზით. დღეს არსებული შეხედულების თანახმად, სახელმწიფოს ძირითადი იდეა, მისი ყველა გამოვლენილი ნება და განხორციელებული ქმედება, მიმართულია ერთი მიზნისკენ - ადამიანის ღირსების დაცვისკენ. დანაშაულისგან, როგორც ნეგატიური სოციალური მოვლენისგან და დაუსაბუთებელი მსჯავრდებისგან დაცვა ის მინიმალური მოთხოვნებია, რაც თანამედროვე სახელმწიფოსა და თანამედროვე ადმინისტრირებას ამ იდეის განსახორციელებლად მოეთხოვება. როგორც საზოგადოებას, ასევე თითოეულ ინდივიდს აქვს დაცულობის მინიმალური სტანდარტებით სამართლებრივად უზრუნველყოფის მოლოდინი.

დანაშაულთან ბრძოლა ერთგვარ კოლიზიას ქმნის. ერთმანეთს უპირისპირდება, ერთი მხრივ,

უფლებათა დაცვის სავალდებულობა, როგორც საზოგადოებრივი აუცილებლობის კომპონენტი, ხოლო მეორე მხრივ, დანაშაულთან ეფექტური ბრძოლა, როგორც საზოგადოებრივი დაკვეთა და სახელმწიფო ორგანოთა ვალდებულება. ძირითადი უფლებები, როგორც სამართლებრივი სახელმწიფოს არსებითი ელემენტი, ორი მიმართულებით ზღუდავს სახელმწიფოს. ერთი მხრივ, იგი გარკვეულ ფარგლებს უწესებს მას, მეორე მხრივ, ძირითადი უფლებები წარმოადგენს ხელისუფლების სამივე შტოს საქმიანობის მასშტაბს, ამ საქმიანობის შინაარსის განმსაზღვრელ კრიტერიუმს. ამასთან, ძირითადი უფლებები სახელმწიფო ხელისუფლებას აკისრებს ვალდებულებას, რომ მან თითოეული უფლების განხორციელებისთვის რეალური პირობების შექმნა უზრუნველყოს.¹ რასაკვირველია, შესაბამისი ორგანოებისთვის იოლი არ არის, იპოვონ ოპტიმალური ბალანსი ამ ინტერესთა შორის და დანაშაულთან ბრძოლა მიმდინარეობდეს ადამიანის უფლებათა მაღალი სტანდარტების დაც-

1 იზორია ლ., 2009. თანამედროვე სახელმწიფო თანამედროვე ადმინისტრაცია. თბილისი, სიესტა, გვ: 186.

ვით. სისხლის საპროცესო სამართალი დანაშაულებრივი ქმედების გამოვლენის, აღკვეთისა და მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნით სხვადასხვა მექანიზმს იყენებს. მათ შორის ერთ-ერთი, საგამოძიებო მოქმედებების ფარგლებში, განსაკუთრებული თავისებურებით გამოირჩევა და შესაბამის სახელმწიფო ორგანოებს ფარული ღონისძიებების განხორციელების ნებას რთავს. რაც, ერთი შეხედვით, კონსტიტუციის მე-20 მუხლთან მიმართებით პრობლემურია. საქართველოს კონსტიტუციის მე-20 მუხლით დაცული სფერო არის ერთ-ერთი სუსტი რგოლი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პრაქტიკული მოქმედებისას.

პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებას ფართო და მრავალმხრივი შინაარსი გააჩნია, რომელიც უამრავი კომპონენტისგან შედგება. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო პირადი ცხოვრების კონსტიტუციურ უფლებას ადამიანის თავისუფლების კონცეფციის განუყოფელ ნაწილად განიხილავს და ინდივიდის დამოუკიდებელი განვითარების საფუძვლად მიიჩნევს.² საკონსტიტუციო სასამართლოს ხედვით, პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების მიზანია, დაიცვას პირებს შორის ნებისმიერი საშუალებით საუბრისა და მიმონერის შესაძლებლობა. დემოკრატიული საზოგადოების არსებობა და განვითარება წარმოუდგენელია ინფორმაციის თავისუფლების, აზრთა გაცვლისა და ადამიანების ნებისმიერ სფეროში თავისუფალი კომუნიკაციის გარანტირებული შესაძლებლობის გარეშე.³ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, კანონით გათვალისწინებული შეზღუდვა, პირველ რიგში, გულისხმობს პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის სფეროში ეროვნული კანონმდებლობით გათვალისწინებულ უფლებაში ჩარევის სამართლებრივ შესაძლებლობას. ამასთან, უფლების შემზღუდველი ნორმები უნდა აკმაყოფილებდეს

ხელმისაწვდომობის, განჭვრეტადობისა და მისი გააზრებისათვის საჭირო სიცხადის პრინციპებს.⁴ როგორც კონსტიტუცია, ასევე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, ითვალისწინებს შეზღუდვის შესაძლებლობას, თუკი მას აქვს ამისთვის მყარი ლეგიტიმური საფუძვლები, კონკრეტულად დადგენილ უფლებაში ჩარევის დასაშვები ფარგლები. ქვეყნის კონსტიტუციური წყობის, სახელმწიფო და ეროვნული უსაფრთხოების, საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა, დანაშაულის თავიდან აცილება, მხოლოდ საჯარო ინტერესის არსებობა იმავდროულად რასაკვირველია არ არის საკმარისი უფლებაში ჩარევისთვის, თვალსაჩინო უნდა იყოს ინტერესის დაცვის აუცილებლობა. შესაბამისად, კანონმდებლობა უნდა ქმნიდეს გარანტიას, რომ საჯარო ინტერესის მისაღწევად უფლებაში ჩარევა ხდებოდეს მხოლოდ რეალური აუცილებლობის შემთხვევებში.⁵ ამასთან, მწვავე საზოგადოებრივი საჭიროება და შეზღუდვები უნდა იყოს პროპორციული შეზღუდვის კანონიერი მიზნისა.

კონსტიტუციის მე-20 მუხლით დაცული უფლების შეზღუდვის შემთხვევაში დაცული უნდა იყოს უფლების შეზღუდვის ფორმალური კონსტიტუციური გარანტიები - სახეზე უნდა იყოს მოსამართლის ბრძანება ან კანონით გათვალისწინებული გადაუდებელი აუცილებლობა.⁶ ამასთან, „გადაუდებელი აუცილებლობა“ გულისხმობს ისეთ შემთხვევებს, როდესაც თანაზომიერების პრინციპზე დაყრდნობით, კონსტიტუციით გათვალისწინებული საჯარო ინტერესის მიღწევა რეალურად არსებული ობიექტური მიზეზის გამო შეუძლებელია კერძო ინტერესების დაუყოვნებლივი, მყისიერი შეზღუდვის გარეშე.⁷ პირადი ცხოვრების უფლების შეზღუდვამ

2 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 10 ივნისის გადაწყვეტილება N 1/2/458 საქმეზე „საქართველოს მოქალაქეები დავით სართანია და ალექსანდრე მაჭარაშვილი საქართველოს პარლამენტისა და პრეზიდენტის წინააღმდეგ“.

3 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 24 ოქტომბრის #1/2/519 გადაწყვეტილება, II. პ.5.

4 უსენაშვილი ჯ., 2012. პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების რეალიზაციის პრობლემა სასამართლოს კონტროლს დაქვემდებარებული ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების წარმოებისას. სამართლის ჟურნალი, 2, გვ. 96.

5 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის N1/3/407 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და მოქალაქე ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

6 ტულუში თ., ბურჯანაძე გ., მშენიერაძე გ., გოციორიძე გ., მენაბდე ვ., ადამიანის უფლებები და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სამართალწარმოების პრაქტიკა. თბილისი, გვ. 200.

7 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის #1/3/407 გადაწყვეტილება, II. პ. 25.

უნდა დააკმაყოფილოს შეზღუდვის ტესტი, რაც მოიცავს: შეზღუდვის კანონთან შესაბამისობას, შეზღუდვის აუცილებლობას დემოკრატიულ სახელმწიფოში რამდენიმე მიზნის მისაღწევად: საზოგადოებრივი უსაფრთხოება, ქვეყნის ეკონომიკური კეთილდღეობის ინტერესები, დანაშაულის თავიდან აცილება, ჯანმრთელობა ან მორალი, სხვათა უფლებები და თავისუფლებები. ამ კრიტერიუმებს დაეფუძნა საკანონმდებლო ცვლილება, რომლებმაც სისხლის საპროცესო სამართლის მეცნიერებასა და ოპერატიულ-სამძებრო სამართალს შორის უფლებამოსილებათა გადანაწილება და ერთგვარი გაუგებრობაც კი გამოიწვია. ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის მექანიზმების გადატანა სისხლის სამართლის პროცესში გამოწვეული იყო იმით, რომ ამ რეგულირებას მოეხდინა პირადი ცხოვრების უფლების იმ საფრთხის საპროცესო გარანტირება, რომელსაც ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა შეიცავდა.

საკანონმდებლო ცვლილების პროცესში ჩართული სამოქალაქო სექტორი მიიჩნევდა, რომ ქართული კანონმდებლობა არ შეიცავდა საკმარის გარანტიებს ქვეყნის ხელისუფლების მხრიდან ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების წინააღმდეგ. ამასთან, საკანონმდებლო რეჟიმი ვერ აკმაყოფილებდა კონსტიტუციური რანგის მოთხოვნას - წინაწარი განჭვრეტადობის აუცილებლობას. უფრო მეტიც, არ შეიცავდა რაიმე მექანიზმებს თვითნებური მოსმენისა და ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების წინააღმდეგ.⁸ დამკვიდრებული მიდგომის თანახმად, ფარული საგამოძიებო მოქმედებების სამართლებრივი ფილტრების გარეშე გამოყენება იწვევს ადამიანის უფლებათა კომპლექსურ ხელყოფას, ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაზე დაყრდნობით, მტკიცებულება, რომელიც პირადი ცხოვრების უფლების ხელყოფის შედეგად არის მიღებული და ამ მტკიცებულების მეშვეობით გრძელდება საპროცესო მოქმედებების წარმოება, თავისთავად იწვევს არა მხოლოდ პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების ხელყოფას, არამედ წამოსწევს საკითხს სამართლიანი სასამართლოს უფლების შელახვასთან დაკავშირებით.⁹

8 <http://transparency.ge/post/press-release/konperentsia-%E2%80%9Eparuli-tvaltvali-da-piradimonatsemebis-datsva-mtavari-gamotsvevbi>

9 Emmerson B., Ashworth A., Macdonald A., 2012. Human

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ადგენს რამდენიმე ფუძემდებლურ გარანტიას,¹⁰ რომელთა დაცვის შემთხვევაში ამგვარი ჩარევა მიიჩნევა გამართლებულად. კონკრეტულად კი უნდა განისაზღვროს:

1. დანაშაულის სამართლებრივი ბუნება, რომელთა წინააღმდეგადაც შესაძლებელი იქნება სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება
2. პირთა კატეგორია, რომლებიც შეიძლება დაექვემდებარონ სატელეფონო საუბრის ფარულ მიყურადებას
3. მიყურადების ხანგრძლივობა
4. უსაფრთხოების ფარგლები, ანუ ამ გზით მოპოვებული ინფორმაციის დაცულობა მესამე პირთა ჩარევისგან
5. მონაცემების განადგურების პირობები.¹¹

თავდაპირველად, საკითხზე მსჯელობისას მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ერთგვარი შედარებითი ანალიზის გაკეთება დღეს მოქმედი ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონისა და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის „ფარული საგამოძიებო მოქმედებების“ მარეგულირებელი ნორმებისა. როგორც ირკვევა, ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის ელემენტების სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში გადმოტანა, პირველ რიგში, იმით იყო განპირობებული, რომ უფლებათა დაცვის სტანდარტი ამით უფრო ამაღლდებოდა და პროცესუალური გარანტიების ქვეშ მოექცეოდა.¹² 1999 წლის კანონი ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის შესახებ 2014 წლის 1 აგვისტოს საკანონმდებლო ცვლილებებამდე რაიმე კონკრეტულ დათქმას, თუ რომელი დანაშაულებრივი ქმედების მიმართ

Rights and Criminal Justice. London: Sweet&Maxwell, p:315.

10 უსენაშვილი ჯ., 2012. პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების რეალიზაციის პრობლემა სასამართლოს კონტროლს დაქვემდებარებული ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების წარმოებისას. ყ. სამართლის ჟურნალი, 2, გვ: 96.

11 Huving V. France, Application N.11105/58,[1990] ECHR (Ser.A.),34; Amann V. Switzerland, application N 27798/95,[2000] ECHR (ser.A),76; Valenzuela Contreras V Spain, Application N27671/95 [1998] ECHR (Ser.A),46; Prado Bugallo VSpain, Application N 58496/00, [2003] ECHR (Ser.A.)30. (ENG)

12 იხ. განმარტებითი ბარათი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში“ ცვლილებების შეტანის თაობაზე საქართველოს კანონის პროექტზე.

რა სახის ოპერატიული ღონისძიებები უნდა გამოყენებულიყო, არ ითვალისწინებდა. ამ კანონის (2014 წლის 1 აგვისტომდე მოქმედი რედაქცია) მე-2 მუხლი იძლეოდა ამომწურავ ჩამონათვალს ოპერატიული ღონისძიებების ამოცანების შესახებ, ხოლო მე-7 მუხლის მე-2 ნაწილით კი გათვალისწინებული იყო ღონისძიებების სახეები, რომლებიც ამ ამოცანათა შესრულების მიზნით შეგვეძლო გამოგვეყენებინა. ამასთან, სასამართლოს კონტროლს დაექვემდებარებული ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებათა გამოყენება შესაძლო იყო იმ შემთხვევაში, თუ არსებობდა მსხვერპლის წერილობითი განცხადება სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული ისეთ მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეულ ქმედებასთან დაკავშირებით, რომლისთვისაც გათვალისწინებული იყო თავისუფლების აღკვეთა 2 წელზე მეტი ვადით¹³.

2014 წლის ცვლილებების შემდეგ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონში ბევრი რამ დაზუსტდა. პრინციპულად განისაზღვრა, რომ ამ ქმედების განხორციელება შეიძლება მხოლოდ კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ შემთხვევებში, დემოკრატიულ საზოგადოებაში ლეგიტიმური მიზნების მისაღწევად, ამასთანავე, იგი ეფუძნება აუცილებელ საზოგადოებრივ საჭიროებას და მკაცრად არის დამყარებული პროპორციულობის სტანდარტზე. რაც შეეხება სატელეფონო საუბრის ფარულ მიყურადებას, ინფორმაციის მოხსნასა და ფიქსაციას კავშირგაბმულობის არხიდან, კომპიუტერული სისტემიდან და ამ მიზნით კომპიუტერულ სისტემაში შესაბამისი პროგრამული უზრუნველყოფის საშუალებების ინსტალაციას, საფოსტო-სატელეგრაფო გზავნილთა კონტროლს, ფარულ ვიდეო-და აუდიოჩანერას, კინო- და ფოტო გადაღებას, ელექტრონული თვალყურის დევნებას ტექნიკური საშუალებით, დღეს ეს მოქმედებები წარმოადგენს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის რეგულირების სფეროს, სადაც პირდაპირაა განსაზღვრული, თუ რა შემთხვევებში და რომელ დანაშაულთა გამოძიებისას არის შესაძლებელი

მათი გამოყენება.¹⁴ როგორც წესი, ამ ტიპის საგამოძიებო მოქმედების გამოყენება გამართლებულია იმ შემთხვევაში, როდესაც სხვა საშუალებებით კანონით დადგენილი მიზნების მიღწევის რეალური შესაძლებლობა არ არსებობს. შესაბამისად, ისინი წარმოადგენენ *ultima ratio* ზომებს დანაშაულის წინააღმდეგ. გარდა ამისა, მექანიზმის გამოყენება უკვე შესაძლებელია მხოლოდ ვინც განსაზღვრული ქმედებების წინააღმდეგ და ამასთან, არც ერთი მათგანის სასჯელის მიწოდება არ არის 3 წელზე დაბალი. მაშასადამე, ევროპული სასამართლოს ამ სტანდარტთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას, რომ დღეს მოქმედი კანონმდებლობა მასთან ბევრად უფრო ახლოს დგას, ვიდრე ცვლილებამდელი რედაქცია.

რაც შეეხება მეორე განსახილველ საკითხს: იმ პირთა დასადგენად, რომლებიც შეიძლება დაექვემდებარონ სატელეფონო საუბრის ფარულ მიყურადებას, ცვლილებამდე ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონით სტანდარტის საპასუხოდ ისევ უნდა მიგვემართა მე-2 მუხლისთვის, სადაც ჩამოყალიბებული იყო ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის ამოცანები, თუმცა ამის პარალელურად, არ იყო დაზუსტებული, ვინ შეიძლებოდა ყოფილიყო მისი ადრესატი რეალურად. ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონის მე-9 მუხლის მე-2 ნაწილი ადგენდა ზოგად სტანდარტს ისეთი სახის ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ჩატარებაზე, რომელიც ზღუდავდა კანონით გარანტირებულ სატელეფონო და სხვა სახის ტექნიკური საშუალებით წარმოებული შეტყობინების საიდუმლოებას იმ საფუძვლებით, რაც ზემოთ აღვნიშნეთ.¹⁵ ასევე სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-3 მუხლის მე-11 პუნქტი ითვალისწინებს დასაბუთებული ვარაუდის სტანდარტს. კოდექსის ზემოხსენებული მუხლების წაკითხვა საშუალებას გვაძლევდა გვევარაუდა, რომ ის პირები, რომლებიც აკმაყოფილებდნენ დასაბუთებული ვარაუდის შემომების მოთხოვნას, შეიძლება მოხვედრილიყვნენ იმ პირთა კატეგორიაში, რომლებიც შეიძლება დაექვემდებარებოდნენ ფარულ მიყურადე-

13 ნორმაში ცვლილება განხორციელდა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის N1 /3 /407 გადაწყვეტილებით საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და მოქალაქე ე. ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

14 იხ. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი.

15 იხ. საქართველოს კანონი „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ 2014 წლის 1 აგვისტომდე მოქმედი რედაქცია.

ბას.¹⁶ თუმცა კანონი თავისუფლად ტოვებდა იმ პირთა საკითხს, რომელთა მიმართაც არ არსებობდა დასაბუთებული ვარაუდი დანაშაულის შესაძლო ჩადენასთან დაკავშირებით, თუმცა შესაძლო იყო, რომ ფორმით დაკავშირებული ყოფილიყვნენ საქმესთან. შესაბამისად, კანონი ამ მხრივ საქმიანობაზე უფლებამოსილ სახელმწიფო ორგანოებს მაღალ დისკრეციას ანიჭებდა და ერთგვარი თვითნებობის რისკს ზრდიდა. დღეს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში სატელეფონო საუბრის ფარულ მიყურადებასთან ერთად დაკონკრეტებულია, რომ ის შეიძლება განხორციელდეს იმ პირის მიმართ, რომელზეც არსებობს დასაბუთებული ვარაუდი, რომ მან ჩაიდინა რომელიმე დანაშაული, რაზეც რეალურად შეიძლება განხორციელდეს ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარება.¹⁷ თუმცა კონკრეტულად მითითებული სისხლის სამართლის კოდექსის მუხლებთან ერთად, საპროცესო კოდექსი ასევე უშვებს მის განხორციელებას განზრახ მძიმე ან/და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულების შემთხვევაში. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ წინასწარი განჭვრეტადობის მოთხოვნა არ გულისხმობს, რომ ქვეყნებს მოეთხოვებათ ამომწურავად დაასახელონ უშუალოდ ის დანაშაულები, რომელთა გამოძიებამაც შესაძლოა ფარული მიყურადება მოითხოვოს, თუმცა აუცილებელია მითითება დანაშაულის ხასიათის შესახებ.¹⁸

განსახილველად ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი საკითხია მოქმედების განხორციელების ხანგრძლივობა. როდესაც პრობლემა წარმოადგენდა ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ საქართველოს კანონის რეგულირების საგანს, დაისვა საკითხი ნორმის არაკონსტიტუციურობის შესახებ. ზოგადად აღსანიშნავია, რომ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა თავისი ბუნებით წარმოადგენს შემზღუდავ აქტს. ამიტომაც ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ის სახელმწიფო ორგანოების მხრიდან უნდა განხილვებოდეს როგორც უკიდურესი მექანიზმი დაკისრებული ვალდებულებების მისაღწევად. ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანო-

ბის განხორციელების სტანდარტების ამაღლების მიზნით საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ გასცა რეკომენდაცია, რომელიც სხვა მნიშვნელოვან პრობლემებთან ერთად ეხებოდა ღონისძიების განხორციელების ვადის სტანდარტსაც. რეკომენდაციაში აღნიშნა, რომ სასამართლომ კანონის მიზნების მისაღწევად პირველ ეტაპზე უნდა დაადგინოს ერთთვიანი ვადა. სასამართლო მიიჩნევდა, რომ ეს ვადა აკმაყოფილებდა გონივრულობის სტანდარტს მტკიცებულებათა მოპოვებისათვის, თუმცა აქვე ადგენდა გამონაკლის შემთხვევებში მოქმედების რეკომენდაციასაც, თუ წარმოდგენილი მტკიცებულებებით დადასტურდებოდა ვადის გაგრძელების აუცილებლობა.¹⁹ კანონმდებლობა ნებისმიერი სახის ოპერატიული ღონისძიების განხორციელებისთვის აწესებს მკაფიოდ დადგენილ, ზუსტ ვადებს. დღეს მოქმედი რედაქციით გათვალისწინებულია ვადის გაგრძელების შესაძლებლობაც 7 დღიდან 12 თვემდე. თუმცა, ეს წესები მკაცრად რეგულირებულია. ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის ვადის გაგრძელება შესაძლებელი იქნება ორ შემთხვევაში, კერძოდ კი, როდესაც სახეზე გვაქვს პროკურორის ან პროკურორის თანხმობით გამომძიებლის დავალება ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების განხორციელების შესახებ იმ შემთხვევაში, როდესაც მიღებულია განცხადება ან შეტყობინება, რომ მზადდება, ხდება ან მოხდა დანაშაული, ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, რომლის გამოც აუცილებელია გამოძიების ჩატარება, მაგრამ არ არსებობს დანაშაულის ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ნიშნები, რაც საკმარისი იქნებოდა გამოძიების დასაწყებად, ან არსებობს ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის განმარტებული ორგანოს თხოვნა-შეკითხვა.²⁰ აღნიშნული ვადა შესაძლებელია პირველ ეტაპზე გაგრძელდეს 3 თვემდე, თუმცა საჭიროებს ოპერატიულ-სამძებრო ორგანოს უფროსის მოტივირებულ დადგენილებასა და პროკურორის თანხმობას.²¹ ვადის შემდგომი გაგრძელება დასაშვებია 6 თვემდე, თუმცა აქ კანონმდებელი უფრო ამაღლებს გადაწყვეტილების მიმღებ პირთა სტანდარტს და უფლებამოსილებას ანიჭებს შესაბამისი სახელმწიფო უწყების ხელმძღვანელის მოადგ-

16 იხ. <http://transparency.ge/post/press-release/konperentsia>

17 იხ. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი.

18 იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე - Kennedy V the United Kingdom; Application 26839/05; 18/08/2010.

19 <http://www.supremecourt.ge/news/id/301>

20 იხ. „საქართველოს კანონი ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტი.

21 იქვე, მუხლი 8, პუნქტი 3

ილის შუამდგომლობასა და საქართველოს მთავარი პროკურორის მოადგილის თანხმობას ვადის გაგრძელებასთან დაკავშირებით.²² რაც შეეხება მაქსიმალურ ვადას, კანონი ამბობს, რომ 12-თვიანი ვადის გამოყენება შესაძლებელია მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში შესაბამისი სახელმწიფო უწყების ხელმძღვანელის მიმართვისა და საქართველოს მთავარი პროკურორის თანხმობის შემთხვევაში.²³ მაშასადამე, თუ მიზანი 12-თვიანი პერიოდის გასვლის შემდეგაც არ იქნა მიღწეული, ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებას განხორციელების სამართლებრივი საფუძველი გამოეცლება, ვინაიდან კანონი პირდაპირ უთითებს, რომ ამ ვადის გაგრძელება არის დაუშვებელი. რაც შეეხება ვადებს სატელეფონო საუბრების ფარულ მიყურადებასთან დაკავშირებით, უნდა განვიხილოთ ცვლილებამდე არსებული და დღეს მოქმედი რეგულაციის ფარგლებში. იურიდიულ მეცნიერებაში ამ საკითხთან დაკავშირებით აღნიშნავდნენ, რომ განსაკუთრებით პრობლემატური იყო საკითხი წინასწარ დადგენილი ვადის გაგრძელების თაობაზე, რისი საჭიროებაც, როგორც წესი, თავს იჩენდა ხოლმე იმ შემთხვევაში, როდესაც პირის დანაშაულებრივი ქმედების შესახებ ოპერატიული ინფორმაცია მოითხოვდა დამატებით მონაცემების შეგროვებას.²⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონის ნორმის ნაწილი, კერძოდ კი, სასამართლო გადაწყვეტილებამდე კანონი ადგენდა, რომ „თუ ოპერატიული ინფორმაცია პირის დანაშაულებრივი ქმედების შესახებ მოითხოვს დამატებითი მონაცემების შეგროვებას, ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ჩატარების ვადა შეიძლება გაგრძელდეს 6 თვემდე“.²⁵ სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ კეთილსინდისიერი

განმარტების პირობებში ნორმიდან იკითხებოდა, რომ პროკურორს ჰქონდა უფლებამოსილება, გაეგრძელებინა იმ ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ვადა, რომლის ჩატარებაზეც კანონი ითხოვდა მოსამართლის ბრძანებას. ვინაიდან კონსტიტუციის მე-20 მუხლი იმპერატიულად ადგენს, რომ უფლებაში ჩარევა უნდა განხორციელდეს სასამართლოს გადაწყვეტილებით. კანონის ეს ჩანაწერი არაკონსტიტუციურად იქნა ცნობილი. ამ გადაწყვეტილებით ვადებთან დაკავშირებული რეგულაციები შესაბამისობაში მოვიდა ევროსასამართლოს პრეცედენტული სამართლით დადგენილ სტანდარტებთან. დღეს არსებული ვითარებით სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³-ე მუხლის მე-12 ნაწილით დადგენილია განხორციელების ვადები. ამასთან, ყურადღება უნდა გავამახვილოთ იმ ერთ-ერთ წინ გადადგმულ ნაბიჯზე, რომელიც პირველადი ვადის განსაზღვრაში გამოიხატება. მართალია 2012 წლის 29 თებერვლის გადაწყვეტილებით საკონსტიტუციო სასამართლომ ვადების პრობლემა ერთგვარად გადაჭრა, თუმცა კანონი ღიად ტოვებდა ღონისძიების განხორციელების საწყის ვადას. ამჟამად ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონი და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი აკეთებენ მითითებას პირველად ვადებთან დაკავშირებით. ფარული საგამოძიებო მოქმედების შემთხვევაში იგი შესაძლებელია განხორციელდეს არა უმეტეს ერთი თვისა, პროკურორის მოტივირებული შუამდგომლობით კი სასამართლოს განჩინების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება 2 თვემდე მოქმედების გახანგრძლივება, ხოლო ვინაიდან მსგავსი საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარების ვადების ზრდასთან ერთად იზრდება დაცულ უფლებაში ჩარევის ინტენსივობა, მესამე ეტაპი უკვე ადგენს შედარებით მაღალ სტანდარტს და გულისხმობს მთავარი პროკურორის მოტივირებული შუამდგომლობის საფუძველზე მის გახანგრძლივებას 3 თვის ვადით.²⁶

ყურადღება უნდა გავამახვილდეს მოპოვებული ინფორმაციის დაცულობასა და კანონმდებლობით მესამე პირების ჩარევის შეზღუდვის სტანდარტზე. გასაიდუმლოებამ, როგორც წესი, შეიძლება შეზღუდოს ისეთი ფუნდამენტური უფლე-

22 იქვე, მუხლი 8, პუნქტი 4

23 იქვე, მუხლი 8, პუნქტი 5

24 უსენაშვილი ჯ., 2012. პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების რეალიზაციის პრობლემა სასამართლოს კონტროლ დაქვემდებარებული ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების წარმოებისას. შ.სამართლის ჟურნალი, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2, გვ: 97.

25 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 29 თებერვლის 2/1/484 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე თამარ ხიდაშელი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

26 იხ. „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის“ 143³-ე მუხლი.

ბა, როგორცაა ნვდომი ინფორმაციაზე, რასაც არეგულირებს საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი. თუმცა აქვე გასათვალისწინებელია, რომ ამავე კოდექსით პირდაპირაა დაწესებული შეზღუდვა ისეთი სახის ინფორმაციაზე, რომელიც წარმოადგენს სახელმწიფო საიდუმლობას. ვინაიდან ჩვენ კვლევის ფარგლებში ვახდენთ დღევანდელი და ცვლილებამდე მოქმედი კანონმდებლობების შედარებას, უნდა აღვნიშნოთ, რომ 2014 წლის 1 აგვისტოს ცვლილებამდეც და დღეის მდგომარეობითაც ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა წარმოადგენს მკაცრად გასაიდუმლოებულ საქმიანობას.²⁷ ეს პრინციპული დებულება თავის მხრივ ეხებოდა სატელეფონო საუბრების ფარულ მოსმენებსაც, როდესაც ის ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების სახეს წარმოადგენდა.²⁸ ამასთან, მასზე ხელმისაწვდომობის საკითხი განისაზღვრებოდა სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ კანონით, რომელიც მიუთითებს, რომ ისეთი სახის ცნობები, რომლებიც შეიცავს ინფორმაციას ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის გეგმების, ორგანიზების, მატერიალური-ტექნიკური უზრუნველყოფის საშუალების, ფორმების, მეთოდების, შედეგების და ა.შ. შესახებ, წარმოადგენს სახელმწიფო საიდუმლოებას.²⁹ ცვლილებამდე კანონი ასევე ითვალისწინებდა პირდაპირ შეზღუდვას ინფორმაციის დაშვებაზე იმ შემთხვევაშიც კი, თუ იგი სამეცნიერო-კვლევითი მიზნებით იქნებოდა დასაბუთებული. სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ კანონის რეგულირებას ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის პარალელურად ვრცელდება ასევე ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებზე, აღნიშნული ნორმა პირდაპირ ადგენს ამ შეზღუდვას.³⁰ სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ვალდებულებაზე, შეინახოს მსგავსი ტიპის ინფორმაცია საზოგადოებისათვის ხელმიუწვდომელ დონეზე, ასევე დადასტურებულია ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლით³¹.

27 იხ. „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ კანონი, მუხლი 5.

28 იხ. „ოპერატიულ სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონი“ 2014 წლის 1 აგვისტოს ცვლილებებამდე მოქმედი რედაქციით.

29 იხ. კანონი „სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ“ მუხლი 7.

30 იხ. კანონი „სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ“ მუხლი 7.

31 იხ. Leander v. Sweden, Application 9248/81. 26.03.[1987] ECHR.

რაც შეეხება მონაცემთა განადგურების ეტაპს, საქართველოს სისხლის სამართალი საპროცესო კოდექსი მონაცემთა განადგურების რამდენიმე ეტაპს იცნობს. ზოგადად, უნდა აღინიშნოს, რომ მონაცემთა განადგურების რეგლამენტირება თავის თავში მოიაზრებს პირადი ცხოვრების უფლების დაცვის მექანიზმს. იგი ერთ-ერთი ხერხია იმისთვის, რომ მონაცემი არ იქნეს გამოყენებული არალეგიტიმური მიზნებისთვის და ამასთან, არ მოხდეს მისი გასაჯაროება. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ფარგლებში აღნიშნულ საკითხზე ყურადღებას ამახვილებს ევროპული სასამართლო, მან რამდენიმე საქმეში აღნიშნა, რომ ხელისუფლების ორგანოთა მხრიდან მონაცემთა შენახვა, როგორც ხერხითაც არ უნდა იყოს იგი მოპოვებული, პირდაპირ ზემოქმედებას ახდენს ინდივიდის პირადი ცხოვრების ინტერესებზე.³² სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში გამოყოფილია არალეგიტიმური მონაცემების განადგურება; გადაუდებელი აუცილებლობის ფარგლებში ჩატარებული და სასამართლოს მიერ კანონიერად ცნობილი ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგი, რომელიც მხარის მიერ მტკიცებულებად არ იქნება წარდგენილი; ასევე, ცნობების განადგურება, რომელიც არ ეხება პირის დანაშაულებრივ საქმიანობას, მაგრამ შეიცავს ცნობებს მისი ან სხვისი პირადი ცხოვრების შესახებ.³³ განადგურებას ექვემდებარება ასევე, სასამართლოს მიერ უკანონოდ ცნობილი ფარული საგამოძიებო მოქმედების მონაცემი საბოლოო ინსტანციის სასამართლოს მიერ განაჩენის გამოტანიდან 6 თვის გავლის შემდეგ. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი, რომელსაც პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის დაცვის მიზნით შეიცავს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, არის პირის შესაძლებლობა, რომლისთვისაც მოცემულ საქმეზე სამართალწარმოების მიმდინარეობისას ან მისი დასრულების შემდეგ ცნობილი გახდა ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების შესახებ ინფორმაცია, გაასაჩივროს სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კოლეგიაში.³⁴ თავის მხრივ, მნიშვნელოვანია ის საპ-

32 იხ. S. and Marper v. the U.K. Application: 30562/04, 04.12.[2008]ECHR.

33 იხ. „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი“ 143³-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

34 იხ. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, 143³-ე მუხლის მე-14-მე-15 ნაწილები.

როცესო შედეგი, რაც შესაძლებელია დადგეს ამ გასაჩივრების შედეგად. როგორც საპროცესო კოდექსი ადგენს, სამართალწარმოების მიმდინარეობისას მისი გასაჩივრების შემთხვევაში შესაძლებელია დადგინდეს პირის მიმართ ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება, ხოლო სამართალწარმოების დასრულების შემთხვევაში კი, შესაბამისი სასამართლოს მიერ საჩივრის დაკმაყოფილება იმთავითვე ქმნის საქმის გადასინჯვის საფუძველს ახლად გამოვლენილ გარემოებათა საფუძველზე. უდავოა, რომ ეს რეგულირება მნიშვნელოვანი საპროცესო გარანტიაა, როგორც უფლების დაცვის, ასევე ინტერესთა დაბალანსების კუთხით.

საბოლოო ჯამში უნდა აღვნიშნოთ, რომ ადამიანის უფლებათა დაცვის კუთხით დღეს მოქმედი რეგულაცია ბევრად ახლოს დგას ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს სტანდარ-

ტებთან. პრეცედენტული სამართლით დადგენილი ის ძირითადი ტესტი, რომელიც მოიცავს ფარული მოქმედებების განსახორციელებლად ისეთი კრიტერიუმების განწერას, როგორცაა დანაშაულის სამართლებრივი ბუნება, კატეგორია, მოქმედების განხორციელების ხანგრძლივობა, ინფორმაციის დაცვის კრიტერიუმები და ა.შ. ამ საკანონმდებლო ცვლილებით, შეიძლება ითქვას, მეტ-ნაკლებად დაკმაყოფილდა. შეიქმნა ისეთი მექანიზმები, რომელიც ერთი მხრივ გამოორიცხავს ფარულ, უკანონო მოსმენებს, მეორე მხრივ, ის ჩანაწერები, რომლებიც არ უკავშირდება გამოძიებას და, ამასთანავე, პირადი ხასიათისაა, ნადგურდება. რაც თავის მხრივ, გულისხმობს კონსტიტუციური გარანტიებს მეტ სიმყარეს სისხლის საპროცესო სამართლის პრაქტიკული რეალიზებისას.

UNDERCOVER INVESTIGATIVE ACTIONS AND PRIVACY CONSTITUTIONAL AND LEGAL GUARANTEES (REVIEW OF LEGISLATIVE CHANGES)

Tamar Gvasalia

*Caucasus University, School of law, Ministry of Environment of Georgia,
Legal Department, Chief Specialist, Lawyer, Master of law*

RESUME

Key words:

COVERT, INVESTIGATION, PRIVATE

In this work we have considered one of the acute points of modern criminal justice of Georgia-covert investigation actions. We have separated negative and positive parts of these changes and discussed about these changes alongside with the consideration of foreign countries law and practices.

After the consideration all above mentioned points and the data of comprehensive research, we emphasized on the operative investigation activities and the constitutional guarantees of human rights protection. Particularly we discussed about the article of 20th of Georgian constitution and the essence of right of privacy. Under this topic, we clarified that rights

to inviolability of the private life is not absolute right and said that, it may be restricted in order to achieve the legitimate goals provided for the constitution that is necessary for the democratic state, but restriction of the right comply with certain requirements. After the attributive of the foremost idea of the right of privacy we made a comprehensive research and analyzed law in accordance with the constitutional guarantees.

The foremost issues were processing by the consideration of the practice of European court of human rights which help us to determine, - is Georgian law in appropriate with the European challenges?

Notes:

1. Izoria I., 2009. Contemporary governance – contemporary administration. Tbilisi, Sesta, p: 186. (GEO)
2. Decision of Constitutional court of Georgia. 10/06/2009 N1/ 2/ 458 case, citizens of Georgia Davit Sartania and Aleksandre Macharashvili V. the parliament of Georgia and President of Georgia. (GEO)
3. Decision of Constitutional court of Georgia 24/10/2012 N1/2/519 paragraph II. 5. (GEO)
4. Usenashvili J., 2012. Problem of realization of right of privacy under the court subjected operative-finding activities. Legal journal, 2, p:96. (GEO)
5. Decision of Constitutional court of Georgia. 26/12/2007 N1/ 3/ 407 decision on case:

- „Georgian Young Lawyers’ Association and Citizen of Georgia Ekaterine LomTatidze V the Parliament of Georgia”. (GEO)
6. Tughushi T., Burjanadze G., Mshvenieradze G., Gociridze F., Menabde V., „Human Rights and practice of Constitutional Court of Georgia”. Tbilisi, P. 200. (GEO)
 7. Decision of Constitutional court of Georgia.26/12/2007 N1/ 3/ 407 paragraph II. 5. (GEO)
 8. <http://transparency.ge/post/press-release/konperentsia-%E2%80%9Eparuli-tvaltvali-dapiradi-monatsemebis-datsva-mtavari-gamotsvevi> . (GEO)
 9. Emmerson B., Ashworth A., Macdonald A., 2012. Human Rights and Criminal Justice. London: Sweet&Maxwell, p. 315. (ENG)
 10. Usenashvli J., 2012. Problem of realization of right of privacy under the court subjected operative-finding activities. Legal journal, 2, p: 96. (GEO)
 11. Huving V. France, Application N.11105/58,[1990] ECHR (Ser.A.),34; Amann V. Switzerland, application N 27798/95,[2000] ECHR (ser.A),76; Valenzuela Contreras V Spain, Application N27671/95 [1998] ECHR (Ser.A),46; Prado Bugallo VSpain, Application N 58496/00, [2003] ECHR (Ser.A.)30 (ENG)
 12. Explanation letter about the project of the changes in the procedural criminal code of Georgia. <http://www.parliament.ge/ge/law/24> (GEO)
 13. Changes has held after the decision of Constitutional Court of Georgia about the case: „Georgian Young Lawyers’ Association and Citizen of Georgia Ekaterine Lomtadize” 26/12/2007, N1 /3 /407 (GEO)
 14. Procedural criminal code of Georgia, Article 143³-2-„A”. (GEO)
 15. Georgian law of Operative – finding activities before the 01/08/2014 changes. (GEO)
 16. <http://transparency.ge/post/press-release/konperentsia>. (GEO)
 17. Procedural criminal code of Georgia, Article 143³-2-„B”. (GEO)
 18. Decision of European Court of Human Rights case: Kennedy V the United Kingdom; Application 26839/05; 18/08/2010. (GEO)
 19. <http://www.supremecourt.ge/news/id/301>. (GEO)
 20. Georgian law of Operative – finding activities Article 8.2. (GEO)
 21. Georgian law of Operative – finding activities Article 8.3. (GEO)
 22. Georgian law of Operative – finding activities Article 8.4. (GEO)
 23. Georgian law of Operative – finding activities Article 8.5. (GEO)
 24. Usenashvli J., 2012. Problem of realization of right of privacy under the court subjected operative-finding activities. Legal journal, 2, p: 97. (GEO)
 25. Decision of Constitutional court of Georgia.26/12/2007 N1/ 3/ 407 decision on case: „Georgian Young Lawyers’ Association and Citizen of Georgia Tamar Khidasheli V the Parliament of Georgia. (GEO)
 26. Procedural criminal code of Georgia, Article 143³. (GEO)
 27. Georgian law of Operative – finding activities article 5. (GEO)
 28. Georgian law of Operative – finding activities before the 01/08/2014 changes. (GEO)
 29. Law of Georgian on state secrets, article 7. (GEO)
 30. Law of Georgian on state secrets, article 7. (GEO)
 31. Leander v. Sweden, Application 9248/81. 26.03.[1987]ECHR. (GEO)
 32. S. and Marper v. the U.K. Application: 30562/04, 04.12.[2008]ECHR. (ENG)
 33. Procedural criminal code of Georgia, Article 143³. (GEO)
 34. Procedural criminal code of Georgia, Article 143³.14-15. (GEO)

Bibliography:

1. Constitution of Georgia 24.08.1995 (redaction of 30.01.2015). ommunication – 02/06/2015. (GEO)
2. Chkheidze I; Problem of permissibility of evidences in criminal justice, Tbilisi, Meridiani, 2010. (GEO)
3. Mefarishvili g., 2008. Life and Law. „judiciary” Tbilisi. (GEO)

4. Chkheidze i., 2009. fashionable abduction or scientifically grounded novation. newspaper „Asaval-Dasavali” 39. (GEO)
5. Mamniashvili M., Gakhokidze J., Gabisonia I., „Georgian Procedural Criminal Law” private part. Tbilisi, „Lawyers” World”, 2013. 2009. (GEO)
6. Burjanadze G. 2011. substantiate of the decision of Jury (substantiate of Georgian law to the European law) – international standards of human rights protection and Georgia editor – Konstantine Korkelia, Tbilisi. (GEO)
7. Kublashvili. K., 2003. „Basic rights”, Tbilisi, GCI. (GEO)
8. Izoria I., 2009. Contemporary governance – contemporary administration. Tbilisi, “Siesta”. (GEO)
9. Korkelia K., Mchedlidze N., Nalbandovi A., 2005. conformity of Georgian Law to Human Rights Convention and its reports standards. Tbilisi. (GEO)